IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 02. Noyabr ,2026

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING TARBIYAVIY TEXNOLOGIYALARNI EGALLASHINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Avezova Muhayyo Abdusharipovna
Osiyo Xalqaro Universiteti
Xorazm filiali “Muhandislik,
ta’lim va boshqaruv” kafedrasi
Pedagogika yo’nalishi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24208351

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallashining nazariy-metodologik asoslari, zamonaviy pedagogik ta’lim tizimida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning ilmiy-pedagogik xususiyatlari hamda bo‘lajak pedagoglarda tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, tarbiyaviy texnologiyalarning mazmun-mohiyati, ularning asosiy tarkibiy qismlari, tasnifi va ta’lim-tarbiya jarayonidagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashda tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va aksiologik yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada tarbiyaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish jarayonini takomillashtirishga qaratilgan pedagogik shart-sharoitlar, samarali metodlar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, tarbiyaviy texnologiya, tarbiyaviy faoliyat, pedagogik kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, metodologik yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, ma’naviy-axloqiy tarbiya, innovatsion pedagogika, pedagogik mahorat.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются теоретико-методологические основы овладения воспитательными технологиями будущими учителями, научно-педагогические особенности организации воспитательной деятельности в современной системе педагогического образования, а также вопросы формирования воспитательных компетенций будущих педагогов. Анализируются сущность, содержание, основные компоненты и классификация воспитательных технологий, их роль в образовательном процессе. Обосновывается значение системного, личностно-ориентированного, компетентностного, деятельностного и аксиологического подходов в подготовке будущих учителей к воспитательной деятельности. Разработаны педагогические условия, эффективные методы и практические рекомендации по совершенствованию процесса освоения воспитательных технологий.

Ключевые слова: будущий учитель, воспитательные технологии, воспитательная деятельность, педагогическая компетентность, профессиональная подготовка, методологический подход, личностно-ориентированное обучение, нравственное воспитание, инновационная педагогика.

ABSTRACT

This article examines the theoretical and methodological foundations of future teachers' mastery of educational and upbringing technologies, the scientific and pedagogical characteristics of organizing educational activities in the modern teacher education system, and the development of professional educational competencies. The essence, content, main components, and classification of educational technologies, as well as their role in the teaching and upbringing process, are analyzed. The significance of systematic, personality-oriented, competency-based, activity-based, and axiological approaches in preparing future teachers for educational activities is substantiated. The article also identifies pedagogical conditions, effective methods, and practical recommendations aimed at improving future teachers' mastery of educational technologies.

Keywords: future teacher, educational technologies, upbringing activities, pedagogical competence, professional training, methodological approach, personality-oriented education, moral education, innovative pedagogy.

KIRISH

Bugungi globallashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlarning o‘zgarishi ta’lim tizimi oldiga nafaqat bilimli, balki yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy mas’uliyatni his qiladigan va faol hayotiy pozitsiyaga ega yosh avlodni tarbiyalash vazifasini qo‘ymoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchining kasbiy faoliyati faqat ta’lim berish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishi, dunyoqarashi, axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va hayotiy qadriyatlarini shakllantirishni ham qamrab oladi.

Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak o‘qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash, ularda zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalarni samarali qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish pedagogika oliy ta’lim muassasalarining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki o‘qituvchi o‘quvchiga nafaqat bilim beruvchi, balki uning shaxs sifatida kamol topishiga ta’sir ko‘rsatuvchi, ijtimoiy tajriba va umuminsoniy qadriyatlarni yetkazuvchi muhim subyektdir.

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim sohasining asosiy prinsiplari, ta’lim-tarbiya jarayonining uzviyligi va uzluksizligi, insonparvarlik hamda ta’lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash kabi muhim yo‘nalishlar belgilangan [1]. Mazkur huquqiy asoslar pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida ta’lim va tarbiyaning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash zaruratini yuzaga chiqaradi.

Shuningdek, 2024-yil 1-fevraldagi O‘RQ-901-sonli “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonun pedagog kasbining jamiyatdagi o‘rni, pedagoglarning huquq va majburiyatlari hamda kasbiy faoliyatiga oid muhim talablarni belgilab beradi [2]. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy mas’uliyat, pedagogik madaniyat va tarbiyaviy faoliyatni samarali tashkil etish kompetensiyalarini shakllantirishni taqozo etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, pedagogika oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak o‘qituvchilarning nazariy bilimlarini amaliy tarbiyaviy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, ularda tarbiyaviy vaziyatlarni tahlil qilish, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, tarbiyaviy jarayonni loyihalashtirish hamda uning natijalarini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati mavjud.

Ayniqsa, an’anaviy tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish bilan cheklanib qolmasdan, o‘quvchilarning faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va ijtimoiy mas’uliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

TADQIQOTNING MAQSADI VA METODLARI

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallashining nazariy-metodologik asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va mazkur jarayonni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- tarbiyaviy texnologiya tushunchasining pedagogik mazmun-mohiyatini ochib berish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning nazariy asoslarini tahlil qilish;
- tarbiyaviy texnologiyalarni egallashda muhim hisoblangan metodologik yondashuvlarni aniqlash;
- bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalari tarkibiy qismlarini asoslash;
- tarbiyaviy texnologiyalarni o‘zlashtirishga ta’sir etuvchi pedagogik shart-sharoitlarni belgilash;
- zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalarni pedagogik ta’lim jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotda nazariy tahlil, ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va ilmiy xulosalash metodlaridan foydalanildi.

TARBIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING PEDAGOGIK MOHIYATI VA NAZARIY ASOSLARI

Tarbiyaviy texnologiyalar zamonaviy pedagogika fanining muhim tarkibiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, shaxsning ma’naviy, axloqiy, intellektual, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishiga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni oldindan loyihalashtirish, tashkil etish, boshqarish va natijalarini baholash jarayonini ifodalaydi.

“Tarbiyaviy texnologiya” tushunchasini mazmunan izohlashda, avvalo, “tarbiya” va “texnologiya” kategoriyalarining o‘zaro munosabatiga e’tibor qaratish lozim. Tarbiya insonning muayyan ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtirishi, ijobiy xulq-atvor me’yorlarini egallashi hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etishga tayyorlanishini ta’minlaydigan murakkab pedagogik jarayondir.

Texnologiya esa maqsadga erishish uchun muayyan ketma-ketlikda amalga oshiriladigan usullar, vositalar, shakllar va amaliy harakatlar tizimini anglatadi. Shunday ekan, tarbiyaviy texnologiya tarbiyaviy maqsadlarga erishishni ta’minlovchi, ilmiy asoslangan, izchil va o‘zaro bog‘langan pedagogik harakatlar tizimi sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik texnologiyalar nazariyasida O‘.Q. Tolipov va M. Usmonboyeva tomonidan ilgari surilgan ilmiy-metodik qarashlar ta’lim jarayonini oldindan loyihalashtirish, maqsadni aniq belgilash, pedagogik faoliyatni tizimli tashkil etish va natijadorlikni ta’minlash masalalarini yoritishda muhim ahamiyatga ega.

Tarbiyaviy texnologiyalarning asosiy xususiyati shundaki, ular tarbiyaviy jarayonni tasodifiy tadbirlar yig‘indisi sifatida emas, balki maqsad, mazmun, metod, vosita, pedagogik hamkorlik va natijalarni o‘z ichiga olgan yaxlit tizim sifatida tashkil etishga xizmat qiladi.

Tarbiyaviy texnologiyalar quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Maqsadga yo‘naltirilganlik. Har qanday tarbiyaviy texnologiya oldindan belgilangan pedagogik maqsadga ega bo‘lishi lozim. Masalan, o‘quvchilarda vatanparvarlik, mas’uliyat, halollik, bag‘rikenglik yoki jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish.

Tizimlilik. Tarbiyaviy faoliyatning barcha tarkibiy qismlari o‘zaro bog‘liq holda tashkil etiladi. Maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalar yagona pedagogik tizimni tashkil qiladi.

Izchillik va uzluksizlik. Tarbiyaviy jarayon bir martalik tadbir bilan cheklanmaydi. U o‘quvchining yosh xususiyatlari, rivojlanish darajasi va ehtiyojlarini hisobga olgan holda muntazam amalga oshiriladi.

Shaxsga yo‘naltirilganlik. Har bir o‘quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va ijtimoiy tajribasi inobatga olinadi.

Natijadorlik. Tarbiyaviy faoliyat natijalari o‘quvchilarning munosabati, xulq-atvori, ijtimoiy faolligi va qadriyatli qarashlaridagi o‘zgarishlar orqali baholanadi.

Tarbiyaviy texnologiyalarni mazmuniga ko‘ra quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

1. **Shaxsga yo‘naltirilgan tarbiyaviy texnologiyalar** – o‘quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va shaxsiy rivojlanishiga asoslanadi.
2. **Jamoaviy tarbiyaviy texnologiyalar** – o‘quvchilarda hamkorlik, o‘zaro hurmat, jamoaviy mas’uliyat va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi.
3. **Muammoli-vaziyatli tarbiyaviy texnologiyalar** – hayotiy va ijtimoiy muammolarni tahlil qilish orqali mustaqil fikrlash va to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.
4. **Loyihaviy tarbiyaviy texnologiyalar** – o‘quvchilarni ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishga jalb qiladi.
5. **Interfaol tarbiyaviy texnologiyalar** – munozara, debat, rolli o‘yin, trening va hamkorlikdagi faoliyat orqali tarbiyaviy maqsadlarga erishishni ta’minlaydi.
6. **Raqamli tarbiyaviy texnologiyalar** – elektron ta’lim resurslari, multimedia vositalari va raqamli platformalar yordamida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish imkonini beradi.

Mazkur tasnif bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni turli pedagogik vaziyatlarga mos holda tanlashi va ulardan maqsadli foydalanishi uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shu o‘rinda alohida ta’kidlash kerakki, tarbiyaviy texnologiya faqat zamonaviy texnik vositalardan foydalanish bilan belgilanmaydi. Uning samaradorligi pedagogning maqsadni to‘g‘ri belgilashi, tarbiyalanuvchilar bilan samarali munosabat o‘rnatishi, pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri baholashi va tarbiyaviy ta’sir vositalarini oqilona tanlashiga bog‘liq.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING TARBIYAVIY TEXNOLOGIYALARNI EGALLASHIDA METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallash jarayoni muayyan ilmiy-metodologik yondashuvlarga asoslanishi lozim. Chunki metodologik yondashuvlar pedagogik hodisalarni o‘rganish, ularning ichki qonuniyatlarini aniqlash va samarali pedagogik faoliyatni tashkil etishning nazariy asoslarini belgilaydi.

Mazkur tadqiqot doirasida quyidagi metodologik yondashuvlarni muhim deb hisoblash mumkin.

2.1. Tizimli yondashuv

Tizimli yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallash jarayonini o‘zaro bog‘langan tarkibiy qismlardan tashkil topgan yaxlit pedagogik tizim sifatida o‘rganishni nazarda tutadi.

Ushbu yondashuvga muvofiq, tarbiyaviy tayyorgarlik jarayoni quyidagi tarkibiy qismlarni qamrab oladi:

- maqsadli komponent;
- mazmuniy komponent;
- motivatsion komponent;
- faoliyatli komponent;
- natijaviy-baholash komponenti.

Maqsadli komponent bo‘lajak o‘qituvchilarda tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirishning maqsad va vazifalarini belgilaydi.

Mazmuniy komponent tarbiyaviy faoliyatga oid nazariy bilimlar, pedagogik tamoyillar, tarbiya metodlari va texnologiyalarini o‘z ichiga oladi.

Motivatsion komponent bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatga bo‘lgan qiziqishi, kasbiy mas’uliyati va ichki ehtiyojlarini shakllantirishga qaratiladi.

Faoliyatli komponent egallangan bilimlarni amaliy pedagogik vaziyatlarda qo‘llash, tarbiyaviy tadbirlarni loyihalashtirish va amalga oshirish ko‘nikmalarini ifodalaydi.

Natijaviy-baholash komponenti esa bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarlik darajasini aniqlash va o‘z faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi.

Demak, tizimli yondashuv tarbiyaviy texnologiyalarni egallash jarayonining barcha tarkibiy qismlarini o‘zaro muvofiqlashtirishni ta’minlaydi.

2.2. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ta’lim va tarbiya jarayonida inson shaxsini oliy qadriyat sifatida e’tirof etishga asoslanadi. Ushbu yondashuvda bo‘lajak o‘qituvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va kasbiy rivojlanish imkoniyatlari hisobga olinadi.

Bo‘lajak pedagog tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishda barcha o‘quvchilarga bir xil usul va vositalarni qo‘llash bilan cheklanmasligi kerak. Chunki o‘quvchilarning dunyoqarashi, oilaviy muhiti, ijtimoiy tajribasi va psixologik xususiyatlari turlicha bo‘ladi.

Masalan, sinfda ijtimoiy faolligi yuqori bo‘lgan o‘quvchilar bilan jamoaviy loyihalar, tortinchoq o‘quvchilar bilan individual suhbatlar, mustaqil fikrlashi rivojlangan o‘quvchilar bilan munozara va debat metodlaridan foydalanish mumkin.

Bu jarayonda bo‘lajak o‘qituvchi o‘quvchining shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish, uning fikrini tinglash, mustaqil qaror qabul qilishiga imkon yaratish va ijobiy motivatsiyani shakllantirish ko‘nikmalarini egallashi zarur.

2.3. Kompetensiyaviy yondashuv

Kompetensiyaviy yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining faqat nazariy bilimlarga ega bo‘lishini emas, balki ushbu bilimlarni amaliy faoliyatda samarali qo‘llay olishini nazarda tutadi.

Mazkur yondashuvga ko‘ra, tarbiyaviy texnologiyalarni egallash natijasi pedagogning aniq kasbiy vaziyatlarda mustaqil va samarali faoliyat yurita olishi bilan belgilanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo‘lishi mumkin:

- **Motivatsion-qadriyatli kompetensiya:** tarbiyaviy faoliyatga ijobiy munosabat, kasbiy mas’uliyat va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat.
- **Kognitiv kompetensiya:** tarbiya nazariyasi, metodlari, texnologiyalari va pedagogik qonuniyatlarni bilish.
- **Amaliy-faoliyatli kompetensiya:** tarbiyaviy tadbirlarni loyihalashtirish, tashkil etish va boshqarish qobiliyati.
- **Kommunikativ kompetensiya:** o‘quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va jamoatchilik bilan samarali muloqot o‘rnatish.
- **Refleksiv kompetensiya:** o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va pedagogik faoliyatni takomillashtirish.

Ushbu komponentlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishi bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarligini ta’minlaydi.

2.4. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni bevosita amaliy faoliyat orqali o‘zlashtirishiga asoslanadi.

Mazkur yondashuvda talaba bilimlarni faqat ma’ruza va nazariy mashg‘ulotlar orqali emas, balki amaliy topshiriqlar, pedagogik vaziyatlar, treninglar, loyihalar va pedagogik amaliyot orqali egallaydi.

Masalan, bo‘lajak o‘qituvchilarga “Sinfda o‘quvchilar o‘rtasida kelishmovchilik yuzaga keldi. Bunday vaziyatda qanday tarbiyaviy texnologiyadan foydalanish maqsadga muvofiq?” kabi muammoli vaziyatlar taqdim etiladi.

Talabalar ushbu vaziyatni tahlil qiladi, muammoning sabablarini aniqlaydi, muqobil yechimlarni ishlab chiqadi va eng samarali pedagogik qarorni asoslaydi.

Natijada nazariy bilimlar amaliy ko‘nikmalar bilan mustahkamlanadi.

2.5. Aksiologik yondashuv

Aksiologik yondashuv ta’lim va tarbiya jarayonida qadriyatlar tizimining ustuvorligini e’tirof etadi.

Tarbiyaviy faoliyatning asosiy maqsadlaridan biri o‘quvchilarda insonparvarlik, adolat, halollik, vatanparvarlik, mas’uliyat, bag‘rikenglik va o‘zaro hurmat kabi fazilatlarni shakllantirishdan iborat.

Bo‘lajak o‘qituvchi mazkur qadriyatlarni faqat nazariy jihatdan bilishi emas, balki ularni o‘zining kundalik pedagogik faoliyatida namoyon etishi ham zarur.

Chunki o‘qituvchining shaxsiy namunasi tarbiyaviy ta’sirning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Pedagogning so‘zi, xatti-harakati, o‘quvchilar bilan munosabati va kasbiy mas’uliyati tarbiyaviy jarayonning samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Yuqoridagi metodologik yondashuvlar o‘zaro bir-birini to‘ldiradi. Ularni integratsiyalashgan holda qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni chuqur va ongli ravishda egallashiga imkon yaratadi.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA TARBIYAVIY TEXNOLOGIYALARNI EGALLASHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni samarali egallashi ta’lim jarayonida muayyan pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni talab etadi. Chunki tarbiyaviy kompetensiyalar faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki amaliy tajriba, pedagogik hamkorlik va muntazam faoliyat natijasida shakllanadi.

Birinchi navbatda, pedagogika oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim muhitini shakllantirish zarur. Bunda pedagogika, psixologiya, tarbiya nazariyasi va metodikasi fanlarining mazmunini o‘zaro integratsiyalashgan holda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, nazariy mashg‘ulotlarni amaliy faoliyat bilan uzviy bog‘lash lozim. Talabalar tarbiyaviy tadbirlarni ishlab chiqish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, sinf rahbarligi faoliyatini o‘rganish va maktab amaliyotida ishtirok etish orqali kasbiy tajriba to‘plashlari zarur.

Uchinchidan, bo‘lajak o‘qituvchilarda innovatsion va interfaol texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish talab etiladi. Bunda raqamli ta’lim resurslari, multimedia materiallari, elektron platformalar, virtual muhitlar va masofaviy hamkorlik vositalaridan foydalanish mumkin.

UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan o‘qituvchilarning AKT kompetensiyalari doirasi pedagoglarning raqamli texnologiyalardan ta’lim jarayonida maqsadli va samarali foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan [3]. Bu yondashuv tarbiyaviy faoliyatda ham raqamli vositalardan oqilona foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.

To‘rtinchidan, bo‘lajak o‘qituvchilarda pedagogik refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirish lozim. Refleksiya pedagogning o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qilishi, erishilgan natijalarni baholashi va keyingi faoliyatini takomillashtirish imkonini beradi.

Beshinchidan, oliy ta’lim muassasalari va umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bunday hamkorlik talabalarni real pedagogik muhitga yaqinlashtiradi va tarbiyaviy texnologiyalarni amaliyotda sinab ko‘rish imkonini beradi.

Mazkur pedagogik shart-sharoitlar quyidagi yo‘nalishlarda tizimlashtirilishi mumkin:

Pedagogik shart-sharoit	Mazmuni	Kutiladigan natija
Nazariy-metodik tayyorgarlik	Tarbiya nazariyasi va texnologiyalarini o‘rgatish	Bilim va tushunchalar shakllanadi
Amaliy faoliyat	Pedagogik vaziyatlar va tarbiyaviy loyihalar bilan ishlash	Amaliy ko‘nikmalar rivojlanadi
Innovatsion muhit	Interfaol va raqamli vositalardan foydalanish	Texnologik kompetensiya rivojlanadi

Pedagogik shart-sharoit	Mazmuni	Kutiladigan natija
Pedagogik hamkorlik	Maktab, oila va oliy ta’lim hamkorligi	Ijtimoiy-kommunikativ tajriba ortadi
Refleksiv faoliyat	O‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash	Mustaqil takomillashish qobiliyati rivojlanadi

Tarbiyaviy texnologiyalarni egallash jarayonida mazkur shart-sharoitlarning birgalikda amalga oshirilishi muhimdir. Ularning faqat bittasiga ustuvorlik berish tarbiyaviy tayyorgarlikning to‘laqonli shakllanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

TARBIYAVIY TEXNOLOGIYALARNI O‘ZLASHTIRISHDA ZAMONAVIY METOD VA VOSITALARDAN FOYDALANISH

Zamonaviy pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallashini ta’minlash uchun interfaol, muammoli, loyihaviy, kommunikativ va raqamli metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Muammoli ta’lim texnologiyasi. Ushbu texnologiya talabalarning pedagogik muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish va mustaqil yechim ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, “O‘quvchining dars jarayonida intizomga rioya qilmasligi sabablari va uni bartaraf etish yo‘llari” mavzusida muammoli vaziyat tashkil etish mumkin.

Bunda talabalar muammoning psixologik, ijtimoiy va pedagogik sabablarini o‘rganadi hamda tarbiyaviy ta’sir choralarini ishlab chiqadi.

Loyihaviy ta’lim texnologiyasi. Loyihaviy metod bo‘lajak o‘qituvchilarni aniq tarbiyaviy maqsadga yo‘naltirilgan loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishga o‘rgatadi.

Masalan, “Kitobxon o‘quvchi”, “Mehr-oqibat va insonparvarlik”, “Ekologik madaniyat”, “Maktabda sog‘lom ijtimoiy muhit” kabi loyihalarni ishlab chiqish orqali talabalarda tashabbuskorlik, tashkilotchilik va ijtimoiy mas’uliyat rivojlanadi.

Debat va munozara texnologiyasi. Mazkur metod talabalarda mustaqil fikrlash, dalillash, boshqalarning fikrini hurmat qilish va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. “Tarbiyada rag‘batlantirish va jazolashning pedagogik chegaralari”, “Raqamli muhitning yoshlar tarbiyasiga ta’siri” kabi mavzularda munozaralar tashkil etish mumkin.

Rolli o‘yinlar texnologiyasi. Ushbu metod pedagogik vaziyatlarni sun’iy modellashtirish orqali talabalarning kasbiy xatti-harakatlarini rivojlantiradi. Masalan, “O‘qituvchi va ota-ona o‘rtasidagi muloqot”, “Sinfdagi nizoli vaziyatni bartaraf etish”, “O‘quvchi bilan individual suhbat” kabi rolli mashg‘ulotlar tashkil etiladi.

Trening texnologiyasi. Treninglar bo‘lajak pedagoglarning kommunikativ, emotsional, ijtimoiy va tashkiliy ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Xususan, tinglash madaniyati, nizolarni boshqarish, jamoada ishlash, empatiya va pedagogik muloqot bo‘yicha treninglardan foydalanish mumkin.

Raqamli tarbiyaviy texnologiyalar. Raqamli vositalar tarbiyaviy faoliyatning mazmuni va shakllarini kengaytiradi. Elektron taqdimotlar, videoroliklar, onlayn munozaralar, virtual loyihalar va interaktiv topshiriqlar tarbiyaviy jarayonni qiziqarli hamda samarali tashkil etishga yordam beradi.

Biroq raqamli vositalardan foydalanishda o‘quvchilarning axborot xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish va axborotning ishonchliligini tekshirish masalalariga ham alohida e’tibor qaratish lozim.

UNESCOning o‘qituvchilar uchun sun’iy intellekt kompetensiyalari doirasi ham pedagogning texnologiyalardan foydalanishda inson manfaatlari, mas’uliyat, axloqiy me’yorlar va mustaqil pedagogik qaror qabul qilish qobiliyatini saqlash zarurligini ta’kidlaydi [4].

Demak, bo‘lajak o‘qituvchilarni tarbiyaviy texnologiyalarni egallashga tayyorlashda zamonaviy metod va vositalarning integratsiyalashuvi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING TARBIYAVIY TEXNOLOGIYALARNI EGALLASH DARAJASINI BAHOLASH MEZONLARI

Bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallash darajasini aniqlash va rivojlanish dinamikasini kuzatish uchun muayyan mezonlar tizimini ishlab chiqish zarur.

Mazkur tadqiqot doirasida quyidagi mezonlarni taklif etish mumkin:

1. Motivatsion-qadriyatli mezon.

Ushbu mezon bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy faoliyatga qiziqishi, kasbiy mas’uliyati, tarbiyaviy ishlarning ahamiyatini anglashi va umuminsoniy qadriyatlarga munosabatini ifodalaydi.

Ko‘rsatkichlari:

- tarbiyaviy faoliyatga qiziqish;
- kasbiy mas’uliyatni his qilish;
- o‘quvchi shaxsiga hurmat bilan munosabatda bo‘lish;
- tarbiyaviy faoliyatni amalga oshirishga intilish.

2. Kognitiv mezon.

Bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy texnologiyalar, ularning nazariy asoslari, metodlari, vositalari va qo‘llash shart-sharoitlari haqidagi bilimlarini baholaydi.

Ko‘rsatkichlari:

- tarbiya nazariyasini bilish;
- tarbiyaviy texnologiyalarni farqlay olish;
- metod va vositalarni tanlash;
- pedagogik vaziyatlarni nazariy jihatdan tahlil qilish.

3. Amaliy-faoliyatli mezon.

Ushbu mezon bo‘lajak o‘qituvchining tarbiyaviy texnologiyalarni amaliy faoliyatda qo‘llay olish darajasini ifodalaydi.

Ko‘rsatkichlari:

- tarbiyaviy tadbirlarni loyihalashtirish;
- pedagogik vaziyatlarni boshqarish;
- interfaol metodlardan foydalanish;
- o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish.

4. Refleksiv-baholash mezoni.

Pedagogning o‘z tarbiyaviy faoliyatini tahlil qilish, natijalarni baholash va faoliyatini takomillashtirish qobiliyatini ifodalaydi.

Ko‘rsatkichlari:

- o‘z faoliyatini tahlil qilish;
- kamchiliklarni aniqlash;
- pedagogik qarorlarning samaradorligini baholash;
- mustaqil kasbiy rivojlanishga intilish.

Ushbu mezonlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallash darajasini shartli ravishda uch darajaga ajratish mumkin.

Yuqori daraja: talaba tarbiyaviy texnologiyalar haqida chuqur nazariy bilimga ega, ularni pedagogik vaziyatlarga mos ravishda mustaqil tanlaydi, tarbiyaviy jarayonni loyihalashtiradi va natijalarni tahlil qiladi.

O‘rta daraja: talaba tarbiyaviy texnologiyalar haqida yetarli bilimga ega, biroq ularni amaliyotda qo‘llashda ayrim metodik yordamga ehtiyoj sezadi. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda mavjud namunalar va tavsiyalardan foydalanadi.

Past daraja: talabaning tarbiyaviy texnologiyalar haqidagi bilimlari yetarli darajada shakllanmagan, u pedagogik vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish va tegishli texnologiyani tanlashda qiyinchiliklarga duch keladi.

Mazkur darajalar ilmiy-pedagogik diagnostika uchun taklif etilayotgan nazariy mezonlar bo‘lib, ularni amaliyotga joriy etish uchun maxsus diagnostik topshiriqlar, so‘rovnomalar, kuzatish va pedagogik faoliyat mahsullarini tahlil qilish zarur.

MUHOKAMA

Yuqoridagi nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallashi ko‘p qirrali va murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon faqat tarbiya nazariyasiga oid bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanmaydi, balki shaxsiy fazilatlar, kasbiy motivatsiya, amaliy ko‘nikmalar va refleksiv qobiliyatlarning rivojlanishini ham talab qiladi.

Tarbiyaviy texnologiyalarni egallashda nazariya va amaliyotning o‘zaro uyg‘unligi muhim o‘rin tutadi. Agar bo‘lajak o‘qituvchi tarbiyaviy metodlarning mazmunini bilsa-yu, ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olmasa, uning kasbiy tayyorgarligi to‘liq shakllangan deb bo‘lmaydi.

Shuningdek, tarbiyaviy faoliyatda yagona universal texnologiyadan foydalanish mumkin emas. Chunki har bir pedagogik vaziyat o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchi turli texnologiyalarni o‘zlashtirishi, ularni o‘quvchilarning yosh, psixologik va ijtimoiy xususiyatlariga moslashtira olishi kerak.

Tadqiqotning muhim nazariy xulosalaridan biri shundaki, tarbiyaviy texnologiyalarni egallash jarayonida integrativ yondashuvga ustuvorlik berish maqsadga muvofiq. Ya’ni tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va aksiologik yondashuvlarni birgalikda qo‘llash pedagogik tayyorgarlikning yaxlitligini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq bu vositalar pedagogning shaxsiy mas’uliyati, axloqiy qarashlari va mustaqil pedagogik qarorlarining o‘rnini egallamasligi lozim.

Shu asosda bo‘lajak o‘qituvchilarni tarbiyaviy texnologiyalarni egallashga tayyorlashning quyidagi konseptual ketma-ketligini taklif etish mumkin:

Nazariy bilimlarni shakllantirish → tarbiyaviy texnologiyalarni o‘rganish → amaliy vaziyatlarni modellashtirish → mustaqil pedagogik faoliyat → refleksiv tahlil → natijalarni baholash.

XULOSA VA AMALIY TAVSIYALAR

Olib borilgan nazariy-metodologik tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy texnologiyalarni egallashi zamonaviy pedagogik ta’limning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ularning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik kompetentligini rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

2. Tarbiyaviy texnologiyalar tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan, o‘zaro bog‘liq metodlar, vositalar, shakllar va pedagogik harakatlar tizimi sifatida namoyon bo‘ladi.

3. Tarbiyaviy texnologiyalarni egallash jarayonida tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va aksiologik yondashuvlarning integratsiyasi muhim metodologik asos hisoblanadi.

4. Bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy kompetensiyalari motivatsion-qadriyatli, kognitiv, amaliy-faoliyatli, kommunikativ va refleksiv tarkibiy qismlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadi.

5. Tarbiyaviy texnologiyalarni samarali o‘zlashtirish uchun nazariy va amaliy mashg‘ulotlar integratsiyasini ta’minlash, pedagogik amaliyotni kuchaytirish, interfaol metodlardan foydalanish hamda refleksiv faoliyatni rivojlantirish zarur.

6. Zamonaviy raqamli texnologiyalar tarbiyaviy faoliyatning imkoniyatlarini kengaytiradi, biroq ularni qo‘llashda insonparvarlik, pedagogik etika, axborot xavfsizligi va shaxsiy mas’uliyat tamoyillariga rioya qilish talab etiladi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- pedagogika oliy ta’lim muassasalarida “Tarbiyaviy texnologiyalar” yo‘nalishidagi amaliy mashg‘ulotlar mazmunini kengaytirish;
- bo‘lajak o‘qituvchilar uchun pedagogik vaziyatlar bankini shakllantirish;
- tarbiyaviy loyihalar va ijtimoiy tashabbuslarni ishlab chiqish bo‘yicha mustaqil topshiriqlarni ko‘paytirish;
- talabalarning pedagogik amaliyotida tarbiyaviy tadbirlarni mustaqil loyihalashtirish va o‘tkazish imkoniyatlarini kengaytirish;
- tarbiyaviy kompetensiyalarni baholashning mezon va ko‘rsatkichlarini takomillashtirish;
- pedagogik ta’lim jarayoniga raqamli va interfaol tarbiyaviy texnologiyalarni maqsadli joriy etish;
- bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘z pedagogik faoliyatini muntazam tahlil qilish va takomillashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi O‘RQ-901-sonli “Pedagogning maqomi to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2024.
3. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. – Paris: UNESCO, 2018.
4. UNESCO. AI Competency Framework for Teachers. – Paris: UNESCO, 2024.
5. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
6. Muslimov N.A. va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015.
7. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017.
8. Mavlonova R.A., To‘rayeva O.T., Holiqberdiyev K.M. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
9. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
10. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
11. Rogers C.R. Freedom to Learn. – Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing, 1969.